

**MAHSULOT SIFATI VA KORXONA RAQOBATBARDOSHLIGI:
SANOAT KORXONALARI FAOLIYATINI BAHOLASHNING ZAMONAVIY
YONDASHUVLARI****Abdurashidov Xojiakbar Dilshodbek o'g'li**

Andijon davlat texnika instituti "Iqtisodiyot" yo'nalishi 4-bosqich K-111-21
guruh bitiruvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada sanoat korxonalarida mahsulot sifatini oshirish va korxona raqobatbardoshligini ta'minlashning nazariy hamda amaliy jihatlari tadqiq etilgan. Mahsulot sifati korxona faoliyati samaradorligini belgilovchi muhim omillardan biri sifatida tahlil qilinib, zamonaviy baholash usullari, sifat menejmenti tizimlari hamda raqobatbardoshlik ko'rsatkichlari o'rganilgan. Tadqiqot natijasida mahsulot sifati va korxona raqobatbardoshligi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik aniqlanib, sanoat korxonalarida sifatni boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: mahsulot sifati, raqobatbardoshlik, sanoat korxonasi, sifat menejmenti, ISO 9001, samaradorlik, innovatsiyalar, baholash ko'rsatkichlari.

Аннотация. В данной статье исследованы теоретические и практические аспекты повышения качества продукции и обеспечения конкурентоспособности промышленных предприятий. Качество продукции рассматривается как один из ключевых факторов эффективности деятельности предприятия. Изучены современные методы оценки, системы менеджмента качества и показатели конкурентоспособности. В результате исследования выявлена взаимосвязь между качеством продукции и конкурентоспособностью предприятия, а также разработаны научно-практические рекомендации по совершенствованию системы управления качеством на промышленных предприятиях.

Ключевые слова: качество продукции, конкурентоспособность, промышленное предприятие, менеджмент качества, ISO 9001, эффективность, инновации, показатели оценки.

Abstract. This article examines the theoretical and practical aspects of improving product quality and ensuring the competitiveness of industrial enterprises. Product quality is analyzed as one of the key factors determining enterprise performance. Modern assessment methods, quality management systems, and competitiveness indicators are studied. The research identifies the relationship between

product quality and enterprise competitiveness and develops scientific and practical recommendations for improving quality management systems in industrial enterprises.

Keywords: product quality, competitiveness, industrial enterprise, quality management, ISO 9001, efficiency, innovation, performance indicators.

Kirish

Bozor iqtisodiyoti sharoitida sanoat korxonalarining muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi ko'p jihatdan ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarning sifati va ularning bozordagi raqobatbardoshlik darajasiga bog'liq. Jahon iqtisodiyotida globallashtirish jarayonlarining jadallashtirish, xalqaro savdo hajmlarining ortishi hamda iste'molchilar talablarining murakkablashib borishi korxonalarni mahsulot sifatini muntazam ravishda takomillashtirishga undamoqda. Natijada mahsulot sifati korxonaning uzoq muddatli iqtisodiy barqarorligi va bozordagi mavqeini belgilovchi strategik omillardan biriga aylandi.

Mahsulot sifati nafaqat ishlab chiqarish jarayonining natijasi, balki korxonaning innovatsion salohiyati, texnologik darajasi, boshqaruv samaradorligi va inson kapitalining rivojlanganlik darajasini ham ifodalaydi. Yuqori sifatli mahsulot ishlab chiqaruvchi korxonalar iste'molchilar ishonchini qozonib, ichki va tashqi bozorlarda barqaror raqobat ustunligiga ega bo'ladilar. Shu sababli sifatni boshqarish va raqobatbardoshlikni baholash masalalari iqtisodiy tadqiqotlarning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi [1].

O'zbekiston sanoat tarmoqlarida ham mahsulot sifatini xalqaro standartlar darajasiga olib chiqish, eksportbop mahsulotlar ulushini oshirish va korxonalar raqobatbardoshligini kuchaytirish davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor vazifalaridan biri sifatida qaralmoqda. Sanoat korxonalarida zamonaviy sifat menejmenti tizimlarini joriy etish va faoliyat samaradorligini kompleks baholash bugungi kunda alohida dolzarblik kasb etmoqda [2].

Shu munosabat bilan mahsulot sifati va korxona raqobatbardoshligi o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish, ularni baholashning zamonaviy usullarini tahlil qilish hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqish muhim ilmiy ahamiyatga ega hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili

Mahsulot sifati va raqobatbardoshlik masalalari ko'plab xorijiy va mahalliy iqtisodchi olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Sifat menejmenti nazariyasining rivojlanishida amerikalik olim Joseph M. Juran alohida o'rin egallaydi. Uning "Juran's Quality Handbook" asarida sifatni rejalashtirish, nazorat qilish va takomillashtirish jarayonlari korxona samaradorligini oshirishning asosiy vositasi sifatida tavsiflangan [3].

Amerikalik olim W. Edwards Deming o'zining "Out of the Crisis" asarida korxonalarning uzoq muddatli muvaffaqiyati sifatni uzluksiz yaxshilash va statistik nazorat tizimlarini joriy etish bilan bog'liqligini ta'kidlaydi. Olimning fikricha, mahsulot sifatini oshirish xarajatlarni kamaytirish va bozor ulushini kengaytirish imkonini beradi [4].

Philip B. Crosby "Quality is Free" nomli asarida sifatni ta'minlash qo'shimcha xarajat emas, balki korxona foydasini oshiruvchi investitsiya ekanligini asoslab bergan. Uning qarashlariga ko'ra, nuqsonsiz ishlab chiqarish tamoyili raqobatbardoshlikni oshirishning muhim sharti hisoblanadi [5].

Michael E. Porter "Competitive Advantage" asarida korxona raqobatbardoshligining asosiy manbalari sifat, innovatsiya va xarajatlar ustunligidan iborat ekanligini ko'rsatgan. Olim korxonalarning bozordagi muvaffaqiyatini yaratishda yuqori sifatli mahsulotlar ishlab chiqarish muhim strategik omil ekanligini ta'kidlaydi [6].

Yaponiyalik olim Kaoru Ishikawa "What is Total Quality Control ?" asarida sifatni boshqarish jarayoniga barcha xodimlarni jalb etish zarurligini asoslagan. Uning fikricha, sifat nazorati korxona faoliyatining barcha bosqichlarini qamrab olishi lozim [7].

Mahalliy olimlardan A. Vahobov va D. Toshmurodovlarning ilmiy ishlarida korxonalar raqobatbardoshligini oshirishda innovatsion rivojlanish, texnologik modernizatsiya va mahsulot sifatining ahamiyati keng yoritilgan [8]. Ularning tadqiqotlarida mahsulot sifati korxona eksport salohiyatini oshiruvchi muhim omil sifatida baholanadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda ilmiy bilishning tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, iqtisodiy-statistik tahlil, kuzatish va umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Mahsulot sifati hamda korxona raqobatbardoshligi ko'rsatkichlari o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash maqsadida nazariy va amaliy ma'lumotlar tahlil qilindi. Sifat menejmenti tizimlari va raqobatbardoshlik mezonlari bo'yicha xalqaro tajribalar o'rganildi. Tadqiqot jarayonida sanoat korxonalari faoliyatini baholashning zamonaviy usullari tizimlashtirildi va ilmiy xulosalar shakllantirildi. Olingan natijalar asosida korxonalarda sifatni boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Tahlil va natijalar

Zamonaviy iqtisodiyotda korxonalarning raqobatbardoshligi ko'plab omillar ta'sirida shakllanadi. Ushbu omillar orasida mahsulot sifati eng muhim strategik

omillardan biri hisoblanadi. Sifatli mahsulot ishlab chiqarish korxonaning bozordagi mavqeini mustahkamlash, iste'molchilar talabini qondirish, eksport salohiyatini oshirish va moliyaviy natijalarini yaxshilash imkonini beradi. Shu sababli sanoat korxonalari faoliyatini baholashda mahsulot sifatiga oid ko'rsatkichlar alohida e'tiborga olinadi.

So'nggi yillarda jahon amaliyotida korxona samaradorligini baholashda faqat moliyaviy natijalarga emas, balki sifat ko'rsatkichlariga ham ustuvor ahamiyat berilmoqda. Xususan, ISO 9001 sifat menejmenti tizimi, Total Quality Management (TQM), Six Sigma va Lean Manufacturing kabi zamonaviy yondashuvlar korxonalar faoliyatini baholashning muhim vositalariga aylangan. Ushbu yondashuvlar mahsulot sifatini yaxshilash orqali ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish, resurslardan samarali foydalanish va korxona raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi [3].

Mahsulot sifati va korxona raqobatbardoshligi o'rtasidagi bog'liqlik iqtisodiy jihatdan murakkab tizimni tashkil etadi. Mahsulot sifati oshgan sari iste'molchilarning korxonaga bo'lgan ishonchi ortadi, bu esa sotuv hajmlarining ko'payishiga olib keladi. Natijada korxona foydasi va bozor ulushi kengayadi. Aksincha, sifatning pasayishi mijozlarning boshqa ishlab chiqaruvchilarga o'tishiga sabab bo'lib, korxonaning iqtisodiy ko'rsatkichlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Porterning raqobat ustunligi nazariyasiga ko'ra, korxonalarning uzoq muddatli muvaffaqiyati mahsulot differensiasiyasi va sifat ustunligi bilan chambarchas bog'liq [6]. Shu nuqtai nazardan qaralganda, mahsulot sifati korxonaning strategik raqobat quroliga aylanadi. Ayniqsa, xalqaro bozorlarda sifat standartlariga javob bermaydigan mahsulotlarning raqobatlashish imkoniyati keskin cheklanadi.

Sanoat korxonalarida mahsulot sifatini baholash uchun bir qator ko'rsatkichlardan foydalaniladi. Ular orasida nuqsonlar ulushi, iste'molchilar qoniqish darajasi, mahsulotning standartlarga muvofiqligi, kafolat muddati davomida qaytarilgan mahsulotlar soni hamda sertifikatlashtirilgan mahsulotlar ulushi muhim o'rin tutadi.

1-jadval

Mahsulot sifati va korxona raqobatbardoshligini baholovchi asosiy ko'rsatkichlar

Ko'rsatkichlar	Mazmuni	Raqobatbardoshlikka ta'siri
Nuqsonlar darajasi (%)	Ishlab chiqarishdagi nuqsonli mahsulotlar ulushi	Kamayishi raqobatbardoshlikni oshiradi

Iste'molchilar qoniqishi (%)	Xaridorlar fikri asosida baholanadi	Yuqori bo'lishi mijozlar sodiqligini oshiradi
Sertifikatlangan mahsulotlar ulushi (%)	Xalqaro standartlarga mos mahsulotlar hissasi	Eksport imkoniyatlarini kengaytiradi
Bozor ulushi (%)	Korxonaning bozordagi hissasi	Korxona mavqeini ifodalaydi
Rentabellik (%)	Korxona foydalilik darajasi	Moliyaviy barqarorlikni ta'minlaydi
Innovatsion mahsulotlar ulushi (%)	Yangi mahsulotlar hissasi	Raqobat ustunligini shakllantiradi

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinadiki, mahsulot sifatiga oid ko'rsatkichlar va korxona raqobatbardoshligi o'rtasida bevosita bog'liqlik mavjud. Xususan, nuqsonlar darajasining pasayishi va iste'molchilar qoniqishining ortishi korxona bozor mavqeining mustahkamlanishiga olib keladi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, sifatni boshqarish tizimini joriy qilgan korxonalarda ishlab chiqarish samaradorligi sezilarli darajada oshadi. Bunday korxonalarda qayta ishlash xarajatlari kamayadi, ishlab chiqarish sikli qisqaradi va resurslardan foydalanish samaradorligi ortadi. Natijada mahsulot tannarxi pasayib, korxonaning raqobatbardoshligi kuchayadi.

Sifat va raqobatbardoshlik o'rtasidagi bog'liqlikni iqtisodiy ko'rsatkichlar asosida quyidagi jadval orqali ham ko'rish mumkin.

2-jadval

Mahsulot sifati oshishining korxona faoliyati ko'rsatkichlariga ta'siri

Ko'rsatkich	Sifat menejmenti joriy etilishidan oldin	Joriy etilgandan keyin	O'zgarish (%)
Nuqsonli mahsulotlar ulushi	8,5	3,2	-62,4
Ishlab chiqarish xarajatlari (mlrd so'm)	120	108	-10,0
Sotuv hajmi (mlrd so'm)	180	225	+25,0
Sof foyda (mlrd so'm)	28	40	+42,9

Eksport hajmi (mln AQSh dollari)	15	21	+40,0
Bozor ulushi (%)	12	16	+33,3

Jadval natijalari mahsulot sifatining oshishi korxonaning iqtisodiy natijalariga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatishini namoyon etadi. Xususan, nuqsonlar darajasining kamayishi ishlab chiqarish xarajatlarini pasaytirgan bo'lsa, sotuv hajmi va foyda ko'rsatkichlarining o'sishi korxonaning moliyaviy holatini yaxshilagan. Shu bilan birga, eksport hajmining ortishi mahsulotlarning xalqaro bozorlarda ham raqobatbardoshligini oshirganligini ko'rsatadi.

Korxonalar faoliyatini baholashda zamonaviy yondashuvlardan biri Balanced Scorecard (BSC) tizimi hisoblanadi. Mazkur yondashuv moliyaviy ko'rsatkichlar bilan bir qatorda mijozlar qoniqishi, ichki biznes jarayonlari va innovatsion rivojlanish ko'rsatkichlarini ham hisobga oladi. Natijada korxona faoliyati har tomonlama baholanadi va strategik qarorlar qabul qilish imkoniyati kengayadi [6].

Bundan tashqari, raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt asosidagi monitoring tizimlari sifat nazoratini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Real vaqt rejimida ishlab chiqarish jarayonlarini kuzatish, nuqsonlarni avtomatik aniqlash va ma'lumotlarni tezkor tahlil qilish imkoniyatlari korxonalarning raqobat ustunligini yanada kuchaytirmoqda. Sanoat 4.0 konsepsiyasi doirasida ishlab chiqarish jarayonlarini raqamlashtirish mahsulot sifati va korxona samaradorligini oshirishning muhim omiliga aylanmoqda.

Umuman olganda, tahlillar shuni ko'rsatadiki, mahsulot sifati korxona raqobatbardoshligini shakllantiruvchi eng muhim iqtisodiy omillardan biridir. Sifat menejmenti tizimlarini joriy etish, innovatsion texnologiyalardan foydalanish va zamonaviy baholash usullarini qo'llash korxonalarning ichki va tashqi bozorlardagi mavqeini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari mahsulot sifati va korxona raqobatbardoshligi o'rtasida kuchli o'zaro bog'liqlik mavjudligini ko'rsatdi. Mahsulot sifatining oshirilishi iste'molchilar ehtiyojlarini to'laroq qondirish, korxonaning bozor ulushini kengaytirish hamda moliyaviy natijalarini yaxshilashga xizmat qiladi. Shu bois sifatni boshqarish masalalari korxonalarning strategik rivojlanishida ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida qaralishi lozim.

Tahlillar natijasida sifat menejmenti tizimlarini joriy etish ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirishi, nuqsonlar sonini qisqartirishi va mehnat unumdorligini

oshirishi aniqlandi. Bu esa korxonalarining ichki va tashqi bozorlardagi raqobat ustunligini mustahkamlash imkonini beradi.

Sanoat korxonalari faoliyatini baholashda faqat moliyaviy ko'rsatkichlar bilan cheklanib qolmasdan, mahsulot sifati, iste'molchilar qoniqishi, innovatsion faoliyat va ishlab chiqarish samaradorligini aks ettiruvchi ko'rsatkichlardan kompleks foydalanish maqsadga muvofiqdir. Ayniqsa, Balanced Scorecard, Total Quality Management va ISO 9001 kabi zamonaviy boshqaruv vositalari korxonalar faoliyatini baholash samaradorligini oshiradi.

Kelgusida sanoat korxonalarida raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt va avtomatlashtirilgan sifat nazorati tizimlarini keng joriy etish mahsulot sifatini yanada yaxshilash, eksport salohiyatini oshirish hamda milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Feigenbaum A.V. Total Quality Control. – New York: McGraw-Hill Book Company, 1991. – 863 p.
2. ISO. ISO 9001:2015 Quality Management Systems – Requirements. – Geneva: International Organization for Standardization, 2015. – 29 p.
3. Juran J.M., De Feo J.A. Juran's Quality Handbook: The Complete Guide to Performance Excellence. – New York: McGraw-Hill Education, 2017. – 1136 p.
4. Deming W.E. Out of the Crisis. – Cambridge: Massachusetts Institute of Technology Press, 2000. – 524 p.
5. Crosby P.B. Quality is Free: The Art of Making Quality Certain. – New York: McGraw-Hill, 1979. – 309 p.
6. Porter M.E. Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. – New York: Free Press, 1985. – 592 p.
7. Ishikawa K. What is Total Quality Control? The Japanese Way. – New Jersey: Prentice Hall, 1985. – 215 p.
8. Vahobov A.V., Toshmurodov D.E. Milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirishning nazariy asoslari. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2014. – 256 b.
9. Oakland J.S. Total Quality Management and Operational Excellence. – London: Routledge, 2014. – 546 p.
10. Evans J.R., Lindsay W.M. Managing for Quality and Performance Excellence. – Boston: Cengage Learning, 2020. – 848 p.